

Bjørn Tore Rosendahl

Tale ved Krigsseilermonumentet på Bygdøy 8. mai 2016

Ærede krigsseilere. Kjære alle sammen.

I dag feirer vi 71-årsdagen for de alliertes seier i Europa, og Norges frihet fra tysk okkupasjon. 8. mai er også er den nasjonale veterandagen, og det gir oss enda en god grunn til å hedre og minnes krigsseilerne her i dag.



Bjørn Tore Rosendahl var hovedtaler 8. mai 2016. Han er historiker, doktorgradsstudent og leder for Norsk senter for krigsseilerhistorie ved Stiftelsen Arkivet.

Foto: Beate Kjørslevik/NMM.

Friheten ble *ikke* gitt Norge i gave i 1945. Nordmenn var med og gjorde en forskjell, og viktigst av alle var sjøfolkene – fra dekk til maskinrom, fra messegutt til kaptein. Betydningen av sjøfolkenes innsats lå i at de utførte den jobben de alltid hadde gjort – å sørge for at skipet de seilte på nådde fram med sin viktige last. Men det skjedde ikke alltid. Og nettopp ved de tilfellene hvor dette ikke skjedde – hvor skip ble senket – blir vi sterkest minnet om de store menneskelige omkostningene krigsseilasene hadde for så mange. Sjøfolkenes betydning var stor, men ofrene var også store. Derfor er vi samlet her i dag, for å minnes de mange sjøfolkene som aldri kom hjem.

Her i Norge kaller vi altså sjøfolkene som seilte under de to verdenskrigene for krigsseilere. Det samme gjør de i Sverige og Danmark. Så vidt jeg vet, var det sjøfolkene selv som tok i bruk denne betegnelsen om seg selv, da de organiserte seg rett etter andre verdenskrig. I årene som fulgte var det ikke alle steder en hedersbetegnelse å være en krigsseiler. Mange kamper måtte vinnes før det ble tilfelle. I mitt arbeid med forskning og formidling av krigsseilernes historie i dag opplever jeg alltid at krigsseilerne forbindes med noe viktig og bra. Heldigvis! Nå er det blitt slik at flere grupper gjerne inkluderes og regnes med under hedersbetegnelsen «krigsseiler». Etterkommere er vanligvis stolte av å kunne si at min bestefar, eller min mor, var en krigsseiler.

I betegnelsen krigsseilere ligger en anerkjennelse. Det var bakgrunnen for valg av tittel til boken jeg var med å gi ut i fjor. Den het *De var også krigsseilere*. Målet med boka var å bidra til ny kunnskap og mer oppmerksomhet rundt en gruppe sjøfolk i den norske uteflåten som nesten har vært helt glemt: de utenlandske sjøfolkene. Jon Michelet løftet fram denne gruppen fra samme talerstol 8. mai for tre år siden. Nå vil jeg følge opp med å fortelle litt mer om hva vi vet om disse krigsseilerne i dag.

Den norske handelsflåten var avhengig av sine utenlandske sjøfolk både før og etter krigen, men aller mest under selve krigen. I 1940 var mer enn hver tiende sjømann på norske skip utenlandsk, og den største gruppen var kinesere. Da regjeringen rekvirerte alle norske skip og opprettet statsrederiet Nortraship i april 1940, arbeidet rundt ett tusen kinesiske sjøfolk i den norske flåten. Den nest største gruppen var indiske sjøfolk. Etersom krigen utviklet seg ble det færre norske skip, men det ble likevel flere utenlandske sjøfolk om bord. I 1943 var nesten fem tusen, eller rundt 25 prosent, utenlandske. Det var særlig britiske sjøfolk som stod for denne økningen. Mange britiske skyttere kom om bord på norske skip for å forsøke å gi bedre beskyttelse mot angrep på de sivile skipene. Norske skip ble

også bemannet av mange unge britiske gutter som skulle lære å bli sjøfolk mens det var krig.

Sterkt inntrykk gjør det å tenke på alle de unge britiske guttene som ble drept seilende på et norsk skip. Minst 66 var under 18 år, og flere ikke mere enn så vidt fylt 14. Den aller yngste var trolig Michael Goulden fra Hull. Han hadde seilt et par måneder som messegutt på D/S *Augvald* da skipet hans ble senket av en tysk ubåt nord-vest for Hebridene. 14 år gamle Michael var blant de 29 omkomne.

Jeg er selv far til en gutt som akkurat i går fylte 14 år, og jeg synes det er vanskelig å skjønne hvordan så unge gutter kunne sendes ut i krigen, selv om det var vanlig den gangen å reise til sjøs i så ung alder. Behovet for mannskap var så stort at man ikke stoppet med å rekruttere 14-åringer – til tross for at det var krig.

Minst 323 briter ble drept i tjeneste i den norske handelsflåten under andre verdenskrig. Så mange som 253 kinesiske sjøfolk led samme skjebne. Kina har hatt liten plass i norsk krigshistorie, men mange av deres sjøfolk hører hjemme her. Da Japan angrep Pearl Harbor i desember 1941, mistet kinesiske sjøfolk muligheten til å reise hjem til sine familier i Kina. I tillegg ble det plutselig langt farligere å seile på norske skip i Asia. Dette førte til uro blant de kinesiske sjøfolkene. De krevde å få krigstillegg i lønna, på linje med de vestlige sjøfolkene.

Norske myndigheters håndtering av de kinesiske sjøfolkenes krav om likhet med sine europeiske kolleger på samme skip hører ikke til vårt lands stolteste øyeblikk under andre verdenskrig. Å sikre den viktige skipsfartsnæringens lønnsomhet ble prioritert framfor å akseptere like vilkår for alle sjøfolk.

De utenlandske sjøfolkene kom fra mange land, og de var forskjellige. Mange av dem bidro til å forsørge familien sin ved å seile for Norge i krig. En av disse var den egyptiske sjømannen Mohamed Hanafy. Den 23 år gamle smøreren frøs trolig i hjel i en livbåt i Atlanterhavet i januar 1942. Etter krigen søkte familien hans om pensjon, men fikk avslag siden det ikke var gjort noen avtale om slikt mellom Norge og Egypt. Siden Mohamed Hanafy var forsørger for en stor familie med mange barn, sendte Nortraship likevel £ 125 som en engangserstatning til hans mor i Egypt. I brevet til familien stod det presisert at dette ble gjort «ex gratia», som betyr av godhet og uten forpliktelse. Et velkjent ord som også ble brukt i forbindelse med utbetalingen til de norske krigsseilerne i 1972.

Det ble aldri gitt noen generell rett til trygdeutbetalinger for de etterlatte etter de nærmere tusen utenlandske sjøfolk som omkom på norske

skip under krigen. Få hensyn ble tatt til hva dette fikk å si for enkeltmennesker som ble rammet og satt igjen uten en forsørger.

Det er fortsatt ikke for sent å gjøre noe for å rette opp gammel urett. Minnehallen i Stavern har nå planer om å sette opp kobberplater med navnene til alle de nesten tusen omkomne utenlandske sjøfolkene. Det er flott og riktig. Jeg håper de lykkes med å samle inn tilstrekkelig penger til denne viktige symbolhandlingen.

Det står navn oppført på veldig mange minnesmerker rundt i verden etter tidligere kriger og konflikter. Navnene minner oss om at det er enkeltmennesker som rammes. Menneskers død og menneskers innsats må aldri bare handle om tall. Ikke minst på dager som denne bør vi både heve blikket for å se de store sammenhengene og samtidig se enkeltpersonene og deres menneskeverd i det store bildet.

I tillegg til dem som døde, må vi heller ikke glemme å hedre dem som overlevde. Krigsseiler Søren Brandsnes fra Kristiansand har minnet meg på alle kameratene sine som døde de første årene etter krigen. De som ikke overlevde freden, og som ikke fikk sitt navn på noe minnesmerke. At en krig varer lenger enn til selve fredsslutningen, opplevde dessverre mange krigsseilere. Å hedre minnet over krigsseilerne handler derfor ikke bare om å lære *om*, men også *av* historien deres. Jeg håper vårt samfunn i dag har lært å ta bedre vare på dem som har gått gjennom liknende påkjenninger.

Når vi snakker om å lære av historien, trekker vi ofte fram de dyrekjøpte erfaringene og alt det vonde som har skjedd i tidligere tider. Men jeg tror også vi bør ha et blick mot det som var bra. Vi kan lære av historien til personer som gjorde gode og modige valg, selv om det kostet dyrt. Vi kan lære av de mange sjøfolkene som fra én dag til den neste gikk fra å utføre en vanlig sivil jobb til å gjøre den samme jobben, men under langt større risiko og med langt større betydning i lasten. De fleste hadde ikke noe valg. De måtte stå i stormen, avstengt fra sitt hjemland og sin familie uten å ane om eller når de ville se dem igjen.

Mange gjorde likevel et aktivt valg om å seile. For eksempel de som rømte fra det okkuperte Norge over Nordsjøen i små snekker og i fiskebåter. Det var også mange som flyktet via Sverige og ble flydd videre derfra over til England og tjeneste i den norske handelsflåten. Den britiske utenriksminister Anthony Eden lot seg særlig imponere av de rundt 200 sjøfolkene som fram til 1942 hadde kastet seg ut fra tyskkontrollerte skip og, med fare for eget liv, svømt mange timer inn til Sverige. «Dette skulle Mr. Churchill vite», utbrøt Anthony Eden, da han hørte om de norske sjøfolkene som svømte til Sverige.

Det er når det er som mørkest at man trenger de lysende eksemplene aller mest. I 1942 var krigens mørke fortsatt dominerende. Norsk ungdom som rømte til Sverige, og andre rapporter om mot og innsatsvilje, bidro til å gi norske sjøfolk et solid ry blant Norges nærmeste allierte.

I dag kan vi si at krigsseilerne også har et solid ry i det norske folk. Men for at deres betydningsfulle innsats og store offer ikke skal glemmes, må krigsseilernes historie formidles videre til nye generasjoner. Det er få som i dag kan fortelle hvordan det er å seile under konstant frykt for torpedering, eller forsøke å overleve under et forlis i Atlanterhavet vinterstid. Vi som uansett ikke kan forstå hvordan dette virkelig var, må være takknemlige overfor de krigsseilere som har orket å fortelle sine historier videre. Det er ingen selvfølge. 77 år etter at krigsseilernes krig startet, er det naturlig, men likevel trist, at det er svært få igjen som kan berette om det de opplevde.

Nå må nye generasjoner ta ansvar for å bringe krigsseileres historie videre. 19. januar i år åpnet tre gjenlevende krigsseilere det nye nettbaserte Krigsseilerregisteret. De uttrykte da takknemlighet over at deres historie vil bli fortalt videre på en ny måte, gjennom et digitalt monument. Men det er naturligvis først og fremst vi andre som skal være takknemlige overfor krigsseilerne. Vi som lever i Norge i dag er takk skyldige overfor alle sjøfolk som risikerte livet for friheten, uansett hvilket land de opprinnelig kom fra.

